

STROMY Z OBDOBIA RÉVAIOVCOV V HISTORICKEJ ZÁHRADE V TURČIANSKEJ ŠTIAVNIČKE

Miriám HEINRICHOVÁ

Ústav záhradnej a krajinnej architektúry, Fakulta architektúry,
Slovenská technická univerzita, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava
e-mail: miriam.heinrichova@stuba.sk

Abstract: *An article deals with the oldest tree layer in a historic garden in Turčianska Štiavnička. This trees layer (more than 70 years old) has been planted by Revai family, which has owned the Štiavnička manor up to 1944.*

Analyze of this layer includes the time period about thirty years. The tree inventories from the years 1988, 2004 and 2014 have been used in this research. From this background there is evaluated the trees progress during the time period 30 years. The research includes also the tree species structure analysis and percentages of common and introduced trees, coniferous and leafy trees, used in the garden composition. An analysis brings the valued information about the tree use in English garden, which has developed in Turiec region in 19th century. The results of research are summarized also in tables and graphics.

Key words: *historic trees, composition, historic garden, Turčianska Štiavnička, English garden*

Úvod

Historická záhrada v Turčianskej Štiavničke je jednou z významných slovenských záhrad, vytvorených v prírodno-krajinárskom štýle, po vzore anglickej záhrady. Obec Turčianska Štiavnička sa nachádza v regióne Turiec, 12 km východne od okresného mesta Martin. Skúmaná oblasť patrí do mierne teplého lesného pásma s prevahou bukových a jedľových lesov.

Podľa zachovalých starých stromov a ich rozmiestnenia sa predpokladá, že prvá časť záhrady vznikla na rozhraní 18. a 19. storočia. Vreštiak (1975), ktorý sa v minulosti venoval problematike tejto záhrady, popisuje jej prvopočiatky ako „parkový typ záhrady v lúčnom prostredí obdĺžnikového tvaru, lemovaný z oboch strán lipami a centrálnym pohľadom na kaštieľ, ktorý sa rozkladal pozdĺž ľavej strany potoka.“ S odvolaním sa na archívne písomnosti, autor datuje vznik najrozsiahlejšej časti záhrady na obdobie medzi rokmi 1838 až 1941, najmä za obdobia pôsobenia Šimona Révaia, neskôr Júliusa a Ladislava Révaia.

Článok sa venuje predovšetkým najstaršej vrstve stromov v historickej záhrade, stromom, ktoré boli vysadené alebo pojaté do kompozície záhrady za čias Révaiovcov – do roku 1944, kedy rodina musela náhle opustiť Slovensko. Výskum porovnáva viaceró

období, kde sleduje vývoj najstaršej vrstvy stromov. Takisto ponúka najnovšie údaje o stave tejto vrstvy, jej zastúpení v kompozícii záhrady a skladbe.

Zachovaná podrobná inventarizácia celej záhrady, ktorá je hlavným podkladom výskumu, pochádza z roku 1988. Dal ju vypracovať Inštitút výchovy a vzdelávania ZŠ Martin (Chilová, 1988). Existujú záznamy aj o staršej inventarizácii, ktorej výsledky sú publikované Vreštiakom (1975). Ten do roku 1944 popisuje v tabuľke počet len 152 kusov drevín, čo je v rozpore s inventarizáciou Chilovej. Tá zinventarizovala spolu vyše 3000 stromov na parcelách vedených ako národné kultúrne pamiatky. Celková výmera záhrady, vyhlásenej za pamiatku v roku 1963 je 15,36 ha. Z celkového počtu zinventarizovaných stromov bolo podľa veku 1272 stromov zaradených do obdobia Révaiovcov. Keďže sa nezachovala grafická časť inventarizácie, nie je jasné na akej ploche bola inventarizácia medzi rokmi 1970-1974 vykonaná. Pravdepodobne išlo o menšiu plochu.

Ďalšia podrobná inventarizácia bola vykonaná v roku 2004 v rámci spracovania diplomovej práce (publikovanej 2004) rekonštrukcie parku v Turčianskej Štiavničke (Heinrichová, 2004). Stromy sa inventarizovali na ploche záhrady ako kultúrnej pamiatky. Aktualizácia inventarizácie bola vykonaná v roku 2014.

Obrovskou devízou kompozície záhrady je farba, štruktúra a premenlivosť použitých drevín. Šimon Révai stvárňoval kompozíciu nie len rozmiestnením stromov v záhrade, ale predovšetkým ich farbou a štruktúrou. Keďže významnou základnou listnatou drevinou v stavbe záhrady boli buky, okrem výsadby pôvodného druhu (*Fagus sylvatica*) dal Šimon Révai priviesť mnoho kultivarov tohto druhu s farebnými listami (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea' - rubínovo červené listy a 'Roseomarginata' - naružovelé listy), ktoré rozostaval ako solitéry do menších, uzavretých kompozičných záhrad, alebo mini dotvoril lem západného svahu záhrady, na ktorý smerujú pôsobivé pohľady od rybníkov. Tieto stromy patria k najvýznamnejším a najhodnotnejším prvkom v záhrade.

Spomínané kultivary bukov sa vyznačujú stálosťou vo farbe listov – navyše kultivar 'Roseomarginata' je pri jarnom rašení ešte výraznejšie ružový ako počas roka, čím púta pohľady už z diaľky.

Šimon Révai takisto staval na premenlivosti kompozície. Pôvodné okolité lesy mali jedľovo-bukový charakter. Ihličnaté stromy boli tmavozelené počas celého roka a listy buka v jeseni vyfarbovali do oranžova. Túto farebnú dvoj kombináciu na jeseň dotvárala ďalšia paleta odtieňov – od žltej, oranžovej až k červenej. Na to gróf využíval napríklad rôzne druhy javorov (*Acer*) – odtiene oranžovej až červenej, ľaliovník tulipánokvetý (*Liriodendron tulipifera*) výrazný žltý odtieň, žltodrevec (*Cladrastis lutea*) - výrazný žltý odtieň, dub červený (*Quercus rubra*) – výrazný červený odtieň listov, smrekovec opadavý (*Larix decidua*) – jasno oranžová farba ihlíc na jeseň a iné. Treba však pripomenúť, že väčšinu druhovej skladby tvorili domáce druhy.

V rokoch 1970 až 1974 nadviazala na Révaiovské dedičstvo rozsiahla dosadba okrasných kultivarov prevažne domácich a introdukovaných druhov. Ich úlohou bolo zvýšiť dendrologickú pestrosť, vytvárať podsadbu vysokej zelene a budúcu náhradu dozrievajúcich stromov. V týchto rokoch, za pôsobenia dnes už prof. Vreštiaka, bolo do

parku vysadených viacero zástupcov čeľade *Ericaceae* (rododendrony, azalky, vresy a vresovce) so zámerom vytvoriť zbierku tejto čeľade. Z tohto zámeru sa po 20 rokoch zachovali prevažne len azalky (*Azalea*) a malé množstvo rododendronov (*Rhododendron*).

O zámere sústrediť v priestore záhrady rozsiahle zbierky rastlín svedčí tabuľka z Vreštiakovej správy v roku 1975. Tá podrobne zatrieduje jednotlivé druhy nachádzajúce sa v záhrade do jednotlivých oblastí (tab. 1). Z tabuľky je zrejmé, že najväčší nárast zaznamenali vyšľachtené dreviny – kultúrneho pôvodu.

Tab. 1: Rozdelenie druhov drevín do jednotlivých oblastí

Pôvod	Ihličnaté dreviny	Listnaté dreviny	Spolu
Eurosibírska oblasť	18	85	103
Mediterránna oblasť	6	27	33
Západoázijská oblasť	3	35	38
Čínsko-japonská oblasť	24	95	119
Severoamerická atlantická oblasť	15	53	68
Severoamerická pacifická oblasť	17	4	21
Andská oblasť	-	2	2
Iné oblasti alebo kultúrny pôvod	198	324	522
Spolu	281	625	906

(Vreštiak, 1975)

V 70. rokoch 20. storočia sa záhrada druhovo rozrástla najmä o ihličnaté dreviny, ktoré vniesli do kompozície rozmanitosť štruktúr – napríklad jemné štruktúry metasekvoje čínskej (*Metasequoia glyptostroboides*) či bizarné tvary hadieho smreku (*Picea abies* 'Virgata'). Pri výbere listnatých stromov, sa viac ako premenlivé, preferovali stálofarebné kultivary stromov, – a to s rôznofarebnými panašovanými vzormi a červenými listami.

Materiál a metódy

Výskum porovnáva výsledky troch inventarizácií v záhrade, ktoré boli vykonané na sledovanom území počas posledných 30 rokov. Tieto inventarizácie boli vykonané na rovnakých parcelách 746, 751, 848, 849, 850/1-3, 851, 852. Na porovnanie boli použité nasledujúce inventarizácie stromov: Chilová (1988), Heinrichová (2004), Heinrichová (2014). Inventarizácie stromov boli spracované v nasledovnej podrobnosti: Latinský názov, slovenský názov, vek, výška stromu (m), šírka koruny stromu (m), obvod kmeňa stromu (cm), sadovnícka hodnota stromu (Machovec, 1982). Výsledok porovnania stavu drevín je popísaný vo výsledkoch v prehľadnom grafe (obr. 1).

Ďalší výskum sa zaoberal súčasnou skladbou najstaršej vrstvy stromov, starších ako 70 rokov (stromy zasadené v záhrade za čias Révaiovcov). V rámci analýz sa vypočítal

percentuálny podiel najstaršej vrstvy stromov (stromov starších ako 70 rokov), v rámci ktorej sa ešte vyhodnotil:

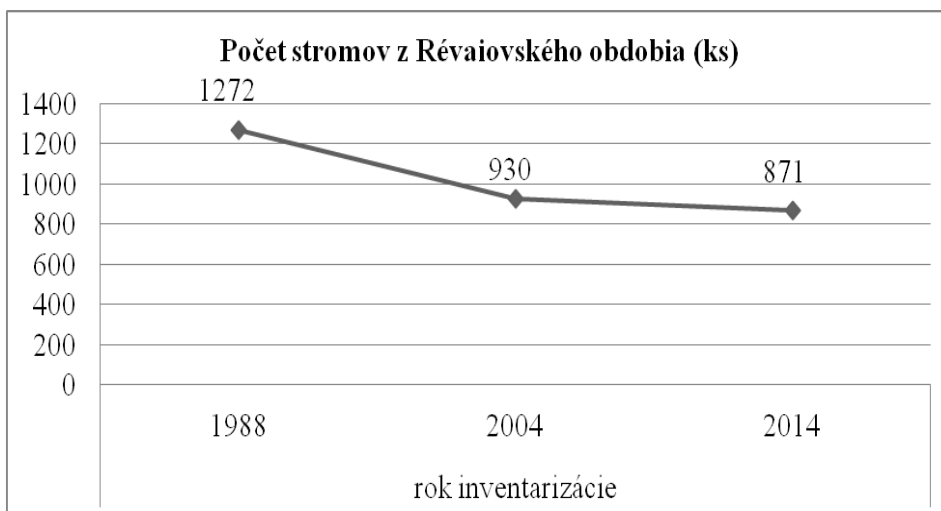
- podiel domácich a introdukovaných druhov (obr. 2A),
- podiel ihličnatých a listnatých druhov (obr. 2B),
- podiel stromov podľa pôvodu a asimilačných orgánov spoločne (obr. 3).

Jednotlivé druhy sú prehľadne usporiadané graficky (obr. 4) aj v tabuľke (tab. 2).

Výsledky a diskusia

Porovnaním inventarizácií sa zistilo, že počet stromov z Révaiovského obdobia postupne klesá. V súčasnosti predstavuje 36 percentný podiel z celkového počtu stromov v záhrade. Od roku 1988 sa v porovnaní s rokom 2004 (za obdobie 16 rokov) počet stromov znížil z 1272 na 930 t.j. o 342 kusov. Ročný úbytok bol v priemere takmer 23 stromov za rok. K tomuto výraznejšiemu úbytku prispela najmä nedostatočná údržba. Od roku 2000 bola v záhrade vykonávaná intenzívnejšia údržba. Pozitívny vplyv údržby sa prejavil na úbytku stromov v nasledujúcom období. Medzi rokmi 2004 a 2014 bol zaznamenaný úbytok stromov 59 kusov. V tomto časovom horizonte (10 rokov) bol priemerný ročný úbytok stromov 6 kusov, čo je približne o štvornásobne menej ako v období medzi rokmi 1988 a 2004. Úbytok stromov zachytáva obrázok 1.

Obr. 1: Graf zachytávajúci úbytok stromov v sledovanom období

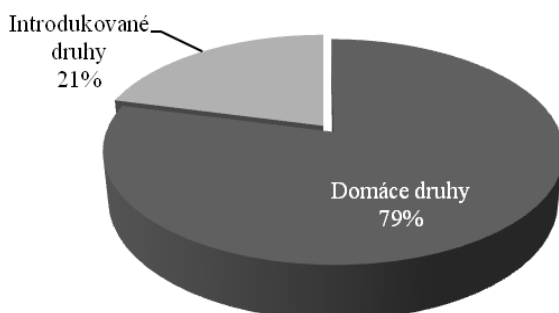
Stromy v kompozícii záhrady možno z kompozičného hľadiska rozdeliť do viacerých vrstiev. Najstaršie porasty sú ostatkami pôvodných lesných a lúčnych porastov, ktoré boli pri vytváraní záhrady pojaté do kompozície. Tvorja jej kostru a horizonty. Sú vzácne

nielen tým, že tvoria prirodzený, prechod zo záhrady do krajiny, ale majú významnú biologickú a ekologickú hodnotu.

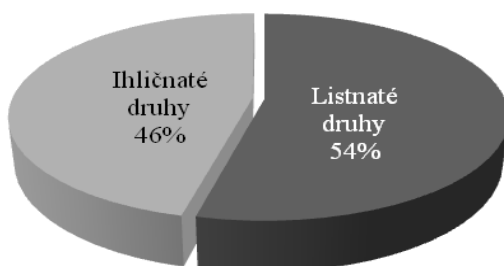
Najvýznamnejšími kostrovými drevinami sú lipa veľkolistá (*Tilia platyphyllos*), javor horský (*Acer pseudoplatanus*), javor mliečny (*Acer platanoides*) a buk lesný (*Fagus sylvatica*). Z ihličnatých stromov vytvárajú kostru kompozície smrek obyčajný (*Picea abies*), tis obyčajný (*Taxus baccata*), smrekovec opadavý (*Larix decidua*).

Obr. 2: A) Podiel domácich a introdukovaných drevín, B) Podiel listnatých a ihličnatých drevín (2014)

Podiel domácich a introdukovaných drevín (%)

Podiel listnatých a ihličnatých druhov (%)

Pôvodná vegetácia (*Abies alba*, *Fagus sylvatica*, *Larix decidua*) sa v hodnotenom území nachádza len v malom podiele, pretože už za Révaiovcov bola potenciálna prirodzená vegetácia podobne ako v iných oblastiach Slovenska vytláčaná a nahrádzaná produkčnými drevinami. Aj z tohto dôvodu dominuje v kompozícii smrek obyčajný (*Picea abies*). Čo sa týka zastúpenia listnatých a ihličnatých stromov, v kompozícii mierne prevažujú listnaté stromy, ktoré predstavujú 54-percentný podiel (obr. 2B) v celkovom druhovom zložení. Veľa z nich je komponovaných predovšetkým vo vnútornom priestore záhrady. Sú na ne vedené najvýznamnejšie pohľady. Ihličnaté stromy sú komponované

najmä v okrajových častiach záhrady. Slúžia predovšetkým ako kulisa pre listnaté stromy a uzatvárajú horizonty pohľadov.

Druhú vrstvu zelene predstavujú doplnkové porasty, ktorými sa dotvárala zamýšľaná kompozícia. Porasty tvoria domáce, ale aj cudzokrajné dreviny. Boli zostavované do skupín, alebo ako solitérne jedince, podľa estetických a sadovnícko-krajinárskych pravidiel. V kompozícii vyniká farba listov, štruktúra či habity stromov. Ako doplnkové dreviny sa najmä používali introdukované druhy stromov. Introdukované druhy drevín majú v celkovej kompozícii 21-percentný podiel (obr. 2A). Rozmanitosť introdukovaných doplnkových drevín uvádza tabuľka 2. Z domácich doplnkových drevín sú v kompozícii najčastejšie používané jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*) dub letný (*Quercus robur*) a javor poľný (*Acer campestre*). Kultivary stromov dokladajú zberateľskú záľubu rodiny Révaiovcov, v pestovaní a zbieraní introdukovaných drevín (v európskych podmienkach nepôvodných drevín, dovezených zo zahraničia). Medzi najviac opakované kultivary stromov v kompozícii patrí kultivar buka lesného – *Fagus sylvatica* 'Atropunicea'.

Tab. 2: Zoznam listnatých a ihličnatých drevín (2014)
Pôvod: D – domáce dreviny, I – introdukované dreviny

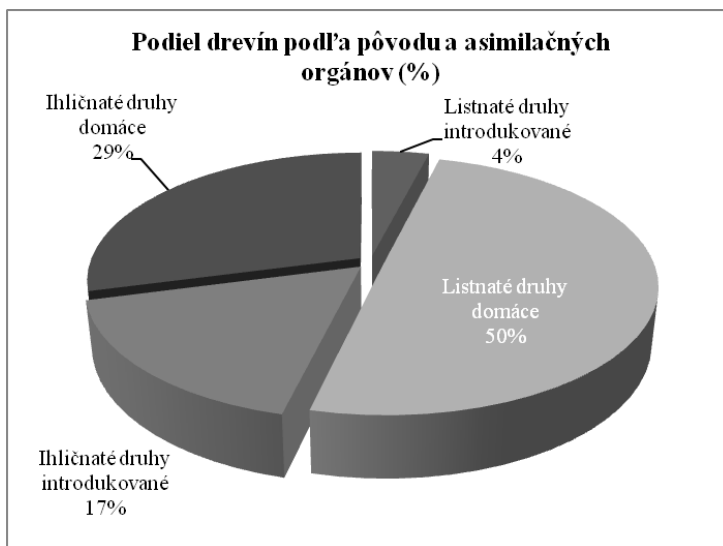
Listnaté dreviny	Pôvod	Ihličnaté dreviny	Pôvod
<i>Acer campestre</i>	D	<i>Abies alba</i>	D
<i>Acer platanoides</i>	D	<i>Abies cephalonica</i>	I
<i>Acer platanoides</i> 'Schwedleri'	D	<i>Abies concolor</i>	I
<i>Acer pseudoplatanus</i>	D	<i>Abies grandis</i>	I
<i>Acer pseudoplatanus</i> 'Leopoldi'	D	<i>Ginkgo biloba</i>	I
<i>Acer saccharinum</i>	I	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	I
<i>Aesculus hippocastanus</i>	I	<i>Chamaecyparis pisifera</i> (+ kultivary)	I
<i>Alnus glutinosa</i>	D	<i>Juniperus chinensis</i>	I
<i>Alnus incana</i>	D	<i>Juniperus virginiana</i>	I
<i>Betula verrucosa</i>	D	<i>Larix decidua</i>	D
<i>Carpinus betulus</i>	D	<i>Picea abies</i>	D
<i>Corylus colurna</i>	I	<i>Picea bicolor</i>	I
<i>Fagus sylvatica</i>	D	<i>Picea pungens</i> 'Argentea'	I
<i>Fagus sylvatica</i> 'Asplenifolia'	D	<i>Pinus cembra</i>	D
<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropunicea'	D	<i>Pinus nigra</i>	I
<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	D	<i>Pinus silvestris</i>	D
<i>Fagus sylvatica</i> 'Roseomarginata'	D	<i>Pinus strobus</i>	I
<i>Fraxinus excelsior</i> (+ kultivary)	D	<i>Taxus baccata</i>	D
<i>Liriodendron tulipifera</i>	I	<i>Thuja occidentalis</i>	I
<i>Negundo aceroides</i>	I	<i>Thuja plicata</i>	I
<i>Platanus acerifolia</i>	I	<i>Tsuga canadensis</i>	I
<i>Platanus occidentalis</i>	I		
<i>Populus alba</i>	D		

<i>Quercus robur</i> (+ kultivary)	D
<i>Quercus rubra</i>	I
<i>Robinia pseudoacacia</i>	I
<i>Salix</i> sp.	D
<i>Sorbus aria</i>	D
<i>Sorbus torminalis</i>	D
<i>Tilia cordata</i>	D
<i>Tilia petiolaris</i>	I
<i>Tilia platyphyllos</i>	D
<i>Tilia tomentosa</i>	I
<i>Ulmus glabra</i>	D

Z menej využívaných kultivarov bukov sa tu nachádza *Fagus sylvatica* 'Asplenifolia', 'Pendula', a 'Roseomarginata'. Z jaseňov sa v kompozícii vyskytujú *Fraxinus excelsior* 'Pendula' a 'Diversifolia', z javorov *Acer platanoides* 'Schwedleri' a *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldi'.

Krátkoveké výplňové dreviny sa v parku už takmer nenachádzajú. V kompozícii je vysadených už len niekoľko kusov brezy bradavičnej (*Betula verrucosa*) a topoľa bieleho (*Populus alba*) a jeho krížencov a krížencov vrb (*Salix* sp.).

Obr. 3: Podiel drevín podľa pôvodu (domáce, introdukované) a asimilačných orgánov (listnaté a ihličnaté druhy) (2014)

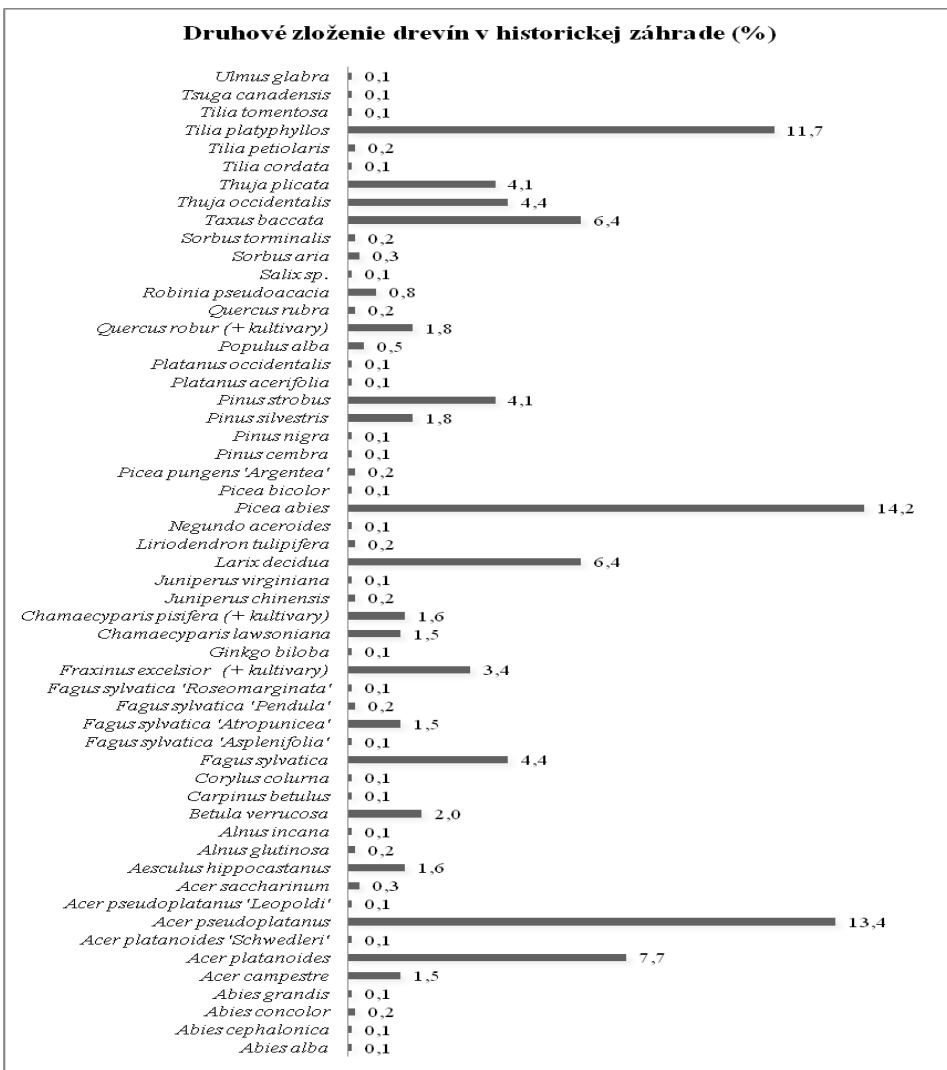
Obrázok 3 prehľadne popisuje podiely drevín podľa pôvodu a asimilačných orgánov. Kým pri introdukovaných drevinách jasne dominujú ihličnaté dreviny – ich pomer voči listnatým introdukovaným druhom je 1:4,25 (17 % ihličnaté a 4 % listnaté z celkového počtu

drevín), pri domácich drevinách je pomer ihličnatých a listnatých stromov 1:1,7 (29 % ihličnaté, 50 % listnaté z celkového počtu drevín).

Druhovú zloženie stromov v záhrade prehľadne uvádza graf na obrázku 4. Medzi najviac zastúpené druhy z révaiovského obdobia patria lipa veľkolistá (*Tilia platyphyllos*), smrek obyčajný (*Picea abies*) a javor horský (*Acer pseudoplatanus*). Tieto tri druhy spolu tvoria až tretinu parku.

Vyšším podielom od 4 do 10 % sú zastúpené druhy: tuja riasnatá (*Thuja plicata*), tuja západná (*Thuja occidentalis*), tis obyčajný (*Taxus baccata*), borovica vejmutova (*Pinus strobus*), smrekovec opadavý (*Larix decidua*), dub lesný (*Fagus sylvatica*) a javor mliečny (*Acer platanoides*).

Obr. 4: Druhovú zloženie stromov vo veku nad 70 rokov (2014)

PodĎakovanie

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy KEGA, č.017STU-4/2014 Diela záhradnej architektúry ako súčasť kultúrneho dedičstva a možnosti ich interpretácie.

Literatúra

CHILOVÁ, V., 1988: Park v Turčianskej Štiavničke – inventarizácia zelene (situácia na jar). Martin: Inštitút výchovy a vzdelávania ZŤS Martin.

HEINRICHOVÁ (rod. TURANCOVÁ), M., 2004: Rekonštrukcia historického parku v Turčianskej Štiavničke. diplomová práca. Inventarizácia drevín. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita.

MACHOVEC, J., 1982: Sadovnická dendrologie. Praha: SPN.

VREŠTIAK, P., 1975: Dreviny parku v Turčianskej Štiavničke. In: Folia dendrologica, roč. 2, s. 72.